Spravedliví musí trpět

Dopady operace Anthropoid, zejména na moravskou část České pravoslavné eparchie

MARTIN JINDRA

V předvečer svátku knížete Václava 27. září 1942, tedy přesně rok po jmenování Reinharda Heydricha zastupujícím říšským protektorem v Čechách a na Moravě, informoval denní tisk o nařízení jeho nástupce Kurta Daluegeho, kterým byla rozpuštěna „Česko-pravoslavná náboženská obec (církev) srbské a cařihradské jurisdikce", zakázána veškerá její další činnost a zabaveno její jmění. O tomto nařízení, kterým byla de facto zrušena církevní ústava a zakázána činnost České pravoslavné eparchie, se už většina pravoslavných duchovních i někteří laičtí představitelé církevních obcí dozvěděli ve vězeňských celách.

ROZPRÁŠENÍ PRAVOSLAVNÝCH CÍRKEVNÍCH OBCÍ

Rozsáhlá zatýkací akce namířená proti pravoslavným duchovním a vybraným laickým představitelům církevních obcí[1] byla spuštěna 26. září 1942.[2] Již předešlého dne navštívilo Gestapo sídlo eparchiální rady v Římicích a nařídilo přítomným úředníkům, aby přes noc vypracovali soupis veškerého církevního majetku: *Sedíme s br. bohoslovcem Axmanem na zahradě odpoledne a studujeme církevní dějiny, stať o pronásledování staré církve pohany. V tom zastaví před domem v Červené Lhotě mercedeska. Jsem zatčen, loučím se s rodinou a bohoslovcem. Jedeme do Římic kolem našeho chrámu sv. Ludmily. Drsný hlas praví, že kostel se bude bourat. V úřadovně eparchie byli shromážděni kolegové a dva gestapáci s nimi. Nařídili, abychom sepsali majetek přes noc. Nestačili jsme to.*[3]

■ *Říšský protektor v Čechách a na Moravě učinil na podkladě § 13 nařízení o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii v Čechách a na Moravě ze dne 1. září 1939 toto opatření: Česko-pravoslavné náboženské obce (církve) srbské a cařihradské jurisdikce v Protektorátu Čechy a Morava se tímto rozpouštějí. Každá další činnost v těchto náboženských obcích (církvích) a pro ně se zakazuje. Jmění těchto náboženských obcí (církví) se ve smyslu § 2 nařízení o zabavování jmění v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 4. října 1939 zabavuje a může být, pokud říšský protektor v Čechách a na Moravě neučiní jiné opatření, zabráno tajnou státní policií ve prospěch Říše. Toto opatření nabývá účinnosti vyhlášením v denním tisku.*

NA, f. MŠ 1918–1949, k. 3911, sign. 47 VII, výnos zastupujícího říšského protektora Kurta Daluegeho z 18. září 1942.

V sobotu dopoledne 26. září 1942 přijelo Gestapo znovu. Úředníci eparchiální rady byli vyslýcháni, Gestapo provádělo evidenci majetku a zabavovalo ho. Všichni duchovní působící

1 Laičtí činovníci z církevních obcí na území Čech zatčeni z neznámých příčin nebyli. Zdá se, že úřadovny Gestapa, které zatýkání prováděly, nebyly v této věci přesně instruovány.

2 Tato studie vůbec poprvé systematicky mapuje rozsah celé zatýkací akce, proto je uváděn jmenný výčet všech doposud zjištěných zadržených osob. K důvodům rozpuštění pravoslavné církve, kterému zatýkací akce bezprostředně předcházela, viz např. ŠUSTEK, Vojtěch: *Zlato se čistí v ohni. Příběh života, oběti a smrti pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka*. Valašské muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm 2005; ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943 (díl 2)*. Laguna – Proxima, Praha 1997; BURIAN, Michal – KNÍŽEK, Aleš – RAJLICH, Jiří – STEHLÍK, Eduard: *Atentát. Operace Anthropoid 1941–1942*. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 2007; JINDRA, Martin: Nepostradatelná úloha domácích podporovatelů operace Anthropoid. *Paměť a dějiny*, 2012, roč. 6, č. 2, s. 33–47.

3 NOVÁK, Antonín Jiří: Cesta na Golgotu. Z okupačního deníku kněze. *Pravoslávny kalendár 1982*. Pravoslavná církev v Československu v Cirkevnom nakladateľstve, Bratislava 1981, s. 88.

VZNIK A VÝVOJ ČESKÉ PRAVOSLAVNÉ EPARCHIE

Pravoslaví se v českých zemích hlásilo zejména k tradici cyrilometodějské, ale i husitské. Vznik České pravoslavné eparchie je neodmyslitelně spjat s postavou reformního kněze Matěje Pavlíka, který patřil k čelným představitelům obrodného hnutí uvnitř římskokatolické církve, ze kterého vznikla CČS(H). V září roku 1921 byl Matěj Pavlík v Bělehradě vysvěcen Srbskou pravoslavnou církví na biskupa a přijal jméno Gorazd. O ideovou orientaci zápasící CČS(H) se v letech 1922–1924 stále výrazněji štěpila na liberální svobodně křesťanský proud a zastánce pravoslavného směru. V létě roku 1924 biskup Gorazd se svými stoupenci CČS(H) opustil a uchýlili se do Pravoslavné náboženské obce v Praze, vedené arcibiskupem Sawatijem (A. J. Vrabcem, kterého v březnu 1923 vysvětil cařihradský patriarcha). V pravoslavné obci byl po vleklých sporech v listopadu 1925 nejprve zvolen duchovním správcem a v roce 1929 z ní (po schválení církevní ústavy státem i Srbskou pravoslavnou církví) vytvořil Českou pravoslavnou eparchii sídlící v Praze a působící pod srbskou jurisdikcí. K té se v roce 1930 přihlásilo necelých 25 000 věřících. Eparchie se pod Gorazdovým vedením konsolidovala. Od ledna 1930 vycházel *Věstník České pravoslavné eparchie*, na Moravě byl vybudován ve střední Evropě jedinečný soubor pravoslavných chrámů, duchovní získali nárok na kongruu. Sám vladyka Gorazd neúnavně putoval po církevních obcích, kde vyučoval věřící pomocí *Lidového sborníku modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve* (vydán 1934) liturgickému zpěvu a konal četné přednášky osvětlující podstatu pravoslavného křesťanství a liturgie. Navíc v roce 1940 stačil připravit k vydání zásadní věroučný dokument v podobě *Pravoslavného katechismu*. Na počátku 40. let byla eparchie organizována v jedenácti církevních a sedmi filiálních obcích.

Pravoslavní duchovní a hodnostáři, včetně biskupa Gorazda (uprostřed s brýlemi), při svěcení chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze, 1935 *Foto: archiv pravoslavné církevní obce Třebíč*

při eparchiální radě byli zatčeni. Jen stěží se podařilo od stejného osudu uchránit laické funkcionáře římické církevní obce. V odpoledních hodinách byli do přistaveného policejního autobusu naloženi otcové Bohumír Cyprián Lochman[4], Antonín Jiří Novák, Bohumír Axman a Rudolf Vladimír Hacar[5]. Společně s nimi byl ještě odvezen eparchiální manipulant Josef Smékal[6]. Autobus odjížděl směr Bouzov a Střemeníčko, kde byl přibrán penzionovaný duchovní ze Savína Václav A. Šnoflák[7], Jan a František Satorovi[8] (jednatel a předseda filiální církevní obce v Střemeníčku) a kostelník Josef Mlčoch.

Při poslední zastávce ve Vilémově u Litovle mezi zatčené přibyli farář JUDr. Václav Zdražila[9] a laičtí funkcionáři Hynek Hrazdil (předseda sboru starších), Alois Grézl (pokladník církevní obce), Josef Janeček (chrámový starosta) a vilémovský kostelník František Zatloukal.[10] *Zkoušku a utrpení brali jsme na sebe jako křesťané, kteří věří, že bez vůle Boží ani vlas z jejich hlav nespadne.* […] *Takový duch vládl mezi pravoslavnými, zavřenými na „garňáku“[11] v Olomouci, a takový duch bohdá bude vládnout vždy mezi pravoslavnými Čechy. Bratři předseda, pokladník a chrámový starosta byli co zemědělci[12] z „garňáku“ propuštěni domů. Já s bratrem kostelníkem jsme byli deportováni na nucené práce do Německa. Bratr kostelník do Rakouska, kde zůstal až do jara letoš-*

4 Otec Lochman se z nuceného pracovního nasazení vrátil s podlomeným zdravím 15. května 1943.

5 Rudolf Vladimír Hacar byl nuceně pracovně nasazen do 30. srpna 1944. Životopisné medailony s podrobnostmi o věznění a nuceném pracovním nasazení pravoslavných duchovních jsou postupně zveřejňovány na internetových stránkách ÚSTR – viz http://www.ustrcr.cz/cs/pravoslavna-cirkev.

6 Eparchiální úředník Josef Smékal byl nuceně pracovně nasazen ve Vratislavi (Breslau).

7 Otec Šnoflák byl během několika dnů *jako starosta obce Savína, obdivovatel a zastánce Němců propuštěn*. Viz *Kronika pravoslavné církevní obce v Řimicích*, 1942, s. 152. (Za upozornění na tento pramen děkuji Mgr. Vojtěchu Šustkovi, za poskytnutí kroniky ThDr. Pavlu Alšovi.)

8 Jan a František Satorovi byli jako hospodáři po několika dnech z vězení propuštěni. Oba jsou pochováni na hřbitově v Bouzově.

9 Pětačtyřicetiletý otec Zdražila byl od 15. října 1942 nuceně pracovně nasazen v Braniborsku, kde byl přidělen k stavebnímu vlaku. Až do 15. dubna 1945 pracoval na různých místech v Německu. *VÚA – VHA*, f. 255, žádost Václava Zdražily o osvědčení podle zákona č. 255/46 Sb.

10 Hospodář Hynek Hrazdil, pokrývač Alois Grézl a hospodář z Cakova Josef Janeček byli z olomoucké věznice po několika dnech propuštěni. Nuceně pracovně nasazen byl pouze František Zatloukal, který se z Rakouska vrátil na jaře 1945. Všichni čtyři jsou pochováni na vilémovském hřbitově.

11 Budova zvaná „garňák“ na dnešní olomoucké třídě 17. listopadu byla sídlem garnizonního (posádkového) soudu a věznice. Dnes tam sídlí Okresní státní zastupitelství, za války budovu využívalo Gestapo.

12 Alois Grézl se živil jako pokrývač. *AA*, rozhovor autora s Jiřinou Šperlichovou z 13. 2. 2014.

Dva z perzekvovaných pravoslavných laiků – Oldřich Arnoš (první zleva) a Antonín Kuchař (druhý zprava) – před chudobínským chrámem v roce 1952. Vpravo Oldřich Arnoš v roce 2014. *Foto: archiv rodiny Kuchařových a autor*

ního roku (1945 – pozn. aut.), *a já do Braniborska*.[13]

Paralelně s tím probíhalo zatýkání i v ostatních církevních obcích. Již podruhé byl zatčen otec (o.) Vsevolod Kolomacký – poprvé jej Gestapo zatklo již 12. září 1942 v Olomouci.[14] V Chudobíně byl zajištěn farář Otakar Rostislav Hoffmann a osmnáctiletý kostelník a žalmista Oldřich Arnoš[15]. Oba převezli na četnickou stanici do Litovle, kde k nim zakrátko přibyl sbormistr Antonín Kuchař a pokladník sboru starších František Koupil. Ten však byl po předání pokladní hotovosti církevní obce propuštěn. Ze Štěpánova Gestapo odvezlo faráře Jaroslava Deutsche[16] a zednického mistra a stavitele místního chrámu sv. Prokopa Sázavského Aloise Krýla.[17] V olomoucké věznici už na ně ve světnici č. 31, do které byli pravoslavní duchovní a laici společně umístěni, čekali moravský protopresbyter o. Josef Rezek[18], pomocný duchovní Jan Václav Šedivý[19], o. Vasil Danišek z filiální církevní obce v Čelechovicích a olomoučtí laičtí činovníci, jednatel sboru starších Otakar Sedlák[20] a sbormistr dr. Jaromír Stratil[21], který byl i vzhledem ke své výborné znalosti německého jazyka vybrán za velitele světnice. Dolnokounický farář Josef

13 ZDRAŽILA, Václav: Vilémovská farnost za persekuce. *Hlas pravoslaví*, 1945, č. 5–6, s. 42.

14 Otec Kolomacký byl vězněn v Olomouci a v Brně, odkud jej pracovní úřad 19. listopadu 1942 odeslal na nucené práce do Vratislavi. Počátkem roku 1943 byl vzhledem ke své zrakové vadě propuštěn. Podle vzpomínek otce Zdražily byl zatčen krátce poté, co ve vilémovském chrámu dokončil obraz apoštola Pavla ve vězení. *VÚA – VHA*, f. 255, žádost Vsevoloda Kolomackého o osvědčení podle zákona č. 255/46 Sb.

15 Jediný dosud žijící pamětník věznění na „garňáku" Oldřich Arnoš byl nuceně nasazen na práci v letecké továrně v rakouském Enzesfeldu. S blížící se Rudou armádou utekl z tábora. V květnu 1945 se vrátil do Chudobína a až do osvobození obce se ukrýval u příbuzných v Odrlicích. *AA*, rozhovor autora s Oldřichem Arnošem z 13. 2. 2014.

16 Dvaapadesátiletý Jaroslav Deutsch byl 15. října 1942 poslán na nucené práce do obce Altweistritz v kladském okrese. Podle vzpomínek jeho syna byl v říjnu 1944 ze zdravotních důvodů propuštěn. Srov. *ABS*, f. Odbor politického zpravodajství MV, k. 658, sv. 13471, s. 246. Po válce si požádal o změnu příjmení na Čech. Změna byla schválena 21. ledna 1947.

17 Bez dalších následků byl vyšetřován rovněž předseda sboru starších Martin Žák.

18 Pětapadesátiletého předsedu eparchiální rady a protopresbytera Josefa Rezka věznění a tvrdé pracovní podmínky na nucených pracích značně poznamenaly na zdraví. Dožil se sice návratu k rodině i osvobození, ale 19. června 1945 v Olomouci zemřel.

19 Šedesátiletý pomocný duchovní Jan Václav Šedivý byl vězněn do 21. prosince 1942. K jeho propuštění pravděpodobně přispěl jeho špatný zdravotní stav. V olomoucké věznici byl totiž postižen cévní mozkovou příhodou. *Archiv Olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v českých zemích* (dále jen APC Olomouc), f. Evidenční listy – nezpracováno, evidenční list Jana Václava Šedivého.

20 Otakar Sedlák se z nuceného pracovního nasazení vrátil až po skončení okupace. *ABS*, f. Odbor politického zpravodajství MV, k. 658, sv. 13471, s. 242.

21 Jaromír Stratil se z nuceného pracovního nasazení vrátil až v červnu 1945 a hned se ujal práce s chrámovým sborem. *Kronika pěveckého sboru pravoslavné církevní obce Olomouc*, září 1942 – květen 1945 (nestránkováno).

Neruda[22] a předseda místního sboru starších, ruský legionář Sergej Knotek[23], stejně jako brněnský o. duchovní Karel Jaroslav Rosák a předseda sboru starších v Brně František Petržilka[24] byli umístěni do brněnské věznice Pod Kaštany.

Osudného 26. září 1942 byl v Přerově rovněž zatčen o. Bohumil Švec[25], v Táboře o. Vít Abrahám[26], v Opatově o. Josef Leixner a ve svém domě v Podklášteří pokladník třebíčské církevní obce Jan Novotný. Oba posledně jmenovaní byli převezeni do věznice v Jihlavě.

Zatýkání duchovních a funkcionářů církevních obcí, stejně jako rabování kanceláří duchovní správy a pravoslavných chrámů, zabavování finanční hotovosti, cenností, písemností, literatury, matrik a úředních spisů probíhalo podobně v celém Protektorátu. Pro ilustraci uveďme, jak na tyto chvíle vzpomínal o. Rosák: *Z mé knihovny zabavili knihy tisknuté azbukou a cyrilicí. Potom mne odvezli ke chrámu, kde se procházeli gestapáci v civilu. V kanceláři všecko důkladně prohlédli, zabavili církevní matriky a spisy. Potom se vyptávali na zlaté předměty a cenné ikony. Gestapáci chodili se zapálenými cigaretami po chrámu, všecko zevrubně prohledávali a potom mne propustili. Později jsem se dozvěděl, že všecko z chrámu odvezli, že tam zůstaly jen holé zdi. Téhož dne odpoledne mne Gestapo zatklo.*[27] Obdobně popisoval kritický zářijový den farář Leixner: *Já toho dne jel na pohřeb, čekali před autobusem, nedovolili již pohřeb vykonat a přivlekli mne za maminkou, kde již dokončovali rabování. Právě otloukali prkna na půdě chrámu, zdali tam nejsou ukryté zbraně.* […] *Vše složili do beden a odváželi i se mnou na faru. Byt už byl zpřeházený, a co se jim hodilo, již odnesli. Zbývalo ještě prohlédnout psací stůl, knihovnu a archiv. Zvláště jeden moment zůstane mi navždy vtisknut do paměti. Když zabavovali vše, co má spojitost s církví neb s českým národem, ať už to byl buď latinský misálek, anebo pravoslavná liturgie či ruská kniha, našli mezi knihami schovanou krásně zdobenou zarámovanou drahocennou rodinnou naši ikonu. Když jsi to uviděla* (text je adresován Leixnerově dceři –

ANTONÍN KUCHAŘ (8. června 1902 – 9. března 1964)

Narodil se jako jedno ze tří dětí v římskokatolické rodině Jana a Julie Kuchařových z Nové Vsi. Rodiče však vychovávali celkem sedm dětí, neboť po smrti první manželky Růženy se otec staral i o čtyři děti z předchozího svazku. Základní vzdělání získal v Chudobíně, po dokončení školy začal hned vypomáhat na rodinném hospodářství v Nové Vsi (rod Kuchařů zde žije od poloviny 19. století). Na počátku dvacátých let se rodiče rozhodli přestoupit do nově vytvořené Církve československé (husitské) (CČS(H)), posléze se po vzoru svého kněze Josefa Žídka přiklonili k pravoslavné orientaci a přihlásili se k pravoslaví.

Antonín Kuchař pomáhal v Chudobíně nejprve při stavbě „prostředního" kostela*, který po vleklých sporech nakonec připadl CČS(H), i při stavbě nového chrámu sv. Cyrila a Metoděje, který byl současně koncipován jako památník mučednické smrti krále Alexandra I. V obou chrámech působil dlouhá léta také jako sbormistr. Při četnosti církevních svateb, pohřbů, svátků i slavení sv. liturgie měl o práci postaráno. Ačkoli samouk, hrál na harmonium, klavír a housle. S manželkou Marií, s níž se oženil 9. září 1929, vychovali dceru Olgu a syny Vladimíra a Antonína, který společně se svojí ženou dodnes patří mezi věrné věřící chudobínské pravoslavné církevní obce.

Pro Antonína Kuchaře si Gestapo přijelo 26. září 1942. Vězněn byl společně s více než dvěma desítkami pravoslavných duchovních a laiků v Olomouci. Jako hospodář se však mohl po několika dnech vrátit do rodné vsi. Byl zde váženým člověkem, aktivně se účastnil činnosti řady spolků. Byl i starostou obce, takže jeho rodný dům v Nové Vsi se v letech 1944–1945 stal dokonce na čas obecním úřadem.

Po válce ještě několik let hospodařil. Když začalo v druhé polovině padesátých let v obci vznikat JZD, byl již nemocný a nikdy do něj nevstoupil. Zemřel 9. března 1964 po vleklých zdravotních obtížích. K poslednímu rozloučení v chudobínském chrámu a na hřbitov jej v průvodu doprovázela téměř celá Nová Ves.

* Chudobín je obec se třemi kostely. Po římskokatolickém chrámu zde byl nejprve postaven Sbor sv. Cyrila a Metoděje, který bývá místními označován jako „prostřední", a posléze ještě pravoslavný kostel nesoucí stejné označení.

Antonín Kuchař v roce 1952 před chudobínským chrámem. Foto: archiv rodiny Kuchařových

22 Otec Neruda byl po třech dnech propuštěn, ale musel se zavázat, že nebude dále vyvíjet žádnou činnost ve prospěch pravoslaví. Dne 12. října 1942 byl v souvislosti se svou publikační činností ještě jednou předvolán k doplnění výslechového protokolu a opět propuštěn. Nepochybně k tomu přispěl jeho pozitivní postoj k okupantům.

23 Sergej Knotek byl po několika dnech propuštěn domů. Je pochován na Ústředním hřbitově města Brna.

24 Šestačtyřicetiletý František Petržilka byl vězněn v Kounicových kolejích. Po šestidenních výsleších, které byly zaměřeny zejména na evidenci majetku brněnské pravoslavné církevní obce, byl propuštěn. Více o něm viz např. Jak žijeme – Brno. *Hlas pravoslaví*, 1956, č. 1, s. 31–32.

25 Bohumil Švec byl stejně jako o. Axman nuceně pracovně nasazen v saském Plavně, odkud se vrátil 24. března 1945.

26 Otec Abrahám byl 2. listopadu 1942 přikázán na nucené práce do letecké továrny Flugmotorenwerke Ostmark G. m. b. H. ve Vídni. *SOkA Tábor*, f. Okresní úřad ochrany práce Tábor, k. 39, inv. č. 110, sign. 6611, seznamy nuceně nasazených – V. Abrahám.

27 ROSÁK, Jaroslav K.: Ze vzpomínek na mučedníka Gorazda. *Hlas pravoslaví*, 1979, č. 4, s. 75–76.

pozn. aut.), *přiskočila jsi ke gestapákovi a vyrvala mu ji z ruky a křičela jsi, že to není ikona Tvého otce, ale Tvoje, že jsi ji dostala za maturitní vysvědčení.* […] *Pak dlouho jsem čekal na policejní strážnici, až se gestapáci navečeřeli, a pak mě odváželi. Několik pravoslavných bratří a sester smutně stálo před strážnicí a Ty jsi byla se svou kamarádkou Darinkou mezi nimi, abyste mně naposled nenápadně zamávali na rozloučenou.*[28]

Nejvíce zatčených zástupců pravoslavné církve – celkem 24 osob[29] – věznili v Olomouci. Občas byli někteří z nich – zejména z řad kněží – voláni k výslechu. Docházelo i k vzájemným potyčkám, jak naznačil v dopise v den čtvrtého výročí uvěznění představitelů pravoslavné církve farář Lochman: *Vzpomeňte si na „garňák" olomoucký na první dny, jaká tam byla rozepře mezi duchovenstvem, když jistí přišli od výslechu s výtkou gestapáckou, že se za vladyku Gorazda modlili. A jak tehdy bylo na mne útočeno, jenž jsem hájil tuto svatou povinnost v tak těžké chvíli pomáhat modlitbou! I apoštolové v těžké chvíli Spasitele zradili a od něho utekli! A dnes ti, kteří se tehdy odříkali nebožtíka vladyky a styděli se za to, že se jim vytýká modlitba za hlavu církve, dnes stavějí se do prvních řad stoupenců jeho.*[30] K vyhrocení situace jistě mohl přispět fakt, že první dny se na společné cele č. 31 nacházel ještě o. Šnoflák, jehož pohled na pomoc a podporu parašutistů byl odlišný od názoru většiny ostatních uvězněných.[31]

NUCENÉ PRACOVNÍ NASAZENÍ

Větší část laiků byla v průběhu prvních týdnů z olomouckého vězení

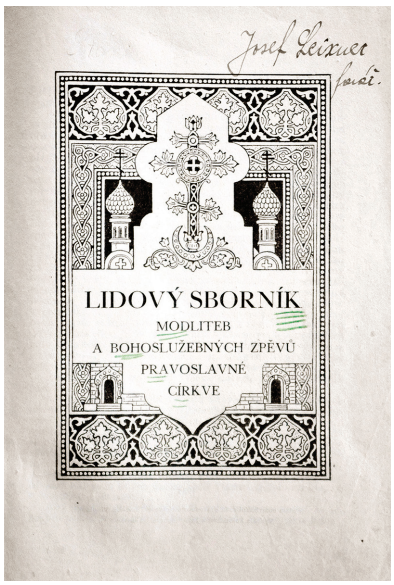

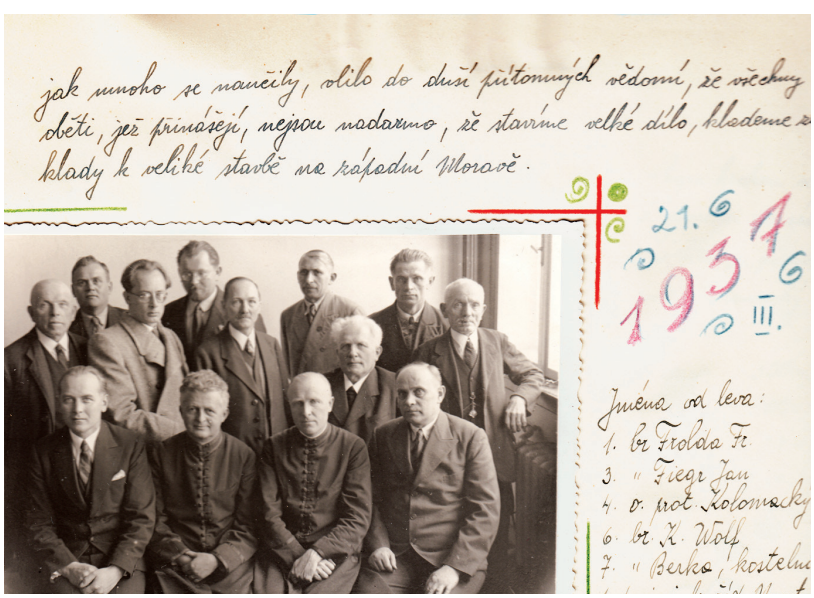

Josef Leixner po třech měsících nuceného nasazení. Vpravo Gorazdův sborník, který ho doprovázel na nucené práce. Dole sbor starších v Třebíči v roce 1937. *Foto: Kronika J. Leixnera*

28 LEIXNER, Josef: Štědrý den 1942. *Hlas pravoslaví*, 1949, č. 9–10, s. 146.

29 K tomuto počtu autor dospěl tříletým studiem archivních pramenů a podrobnou rešerší církevního tisku. Výsledek pak konfrontoval se vzpomínkami pamětníků. Cenným zdrojem informací mu byly, kromě archivů s celostátní působností, zejména archivy pravoslavných církevních obcí a soukromé archivy pravoslavných věřících. Srov. NOVÁK, Antonín Jiří: *Cesta na Golgotu. Z okupačního deníku kněze*, s. 89.

30 *APC Olomouc*, f. Pravoslavná církev v době okupace – nezpracováno, dopis B. C. Lochmana adresovaný archiváři eparchiální rady B. Axmanovi z 26. září 1946.

31 Ještě vyhrocenější postoj zastával dolnokounický duchovní Josef Neruda, jenž se o biskupu Gorazdovi dokonce vyjádřil v tom smyslu, že to byl benešovec a černá ovce mezi pravoslavnými duchovními. *MZA*, f. Mimořádný lidový soud Brno (C 141), k. 214, sign. Lsp 1385/46, výslech Květoslavy Hermannové z 6. června 1946. Nepravdivost tohoto tvrzení dokládá například následující pramen: *NA*, f. MŠ 1918–1949, k. 811, sign. 47 VII, memorandum České církve pravoslavné adresované ministru školství a národní osvěty z 28. dubna 1927.

KAREL JAROSLAV ROSÁK (26. listopadu 1904 – 15. února 1990)
Jeden z vůbec nejdéle nuceně nasazených pravoslavných duchovních se narodil v Ivanovicích na Hané v rodině krejčího. Rodiče Karel a Marie vychovávali ještě tři dcery. Po vychození obecné školy a čtyř tříd měšťanky absolvoval v letech 1921–1923 dvouletou odbornou školu tkalcovskou v Prostějově. Když ve svém oboru nenalezl uplatnění, rozhodl se vydat na bohosloveckou dráhu. Patřil k českým studentům pravoslaví, kteří byli na počátku dvacátých let posláni jako stipendisté do Jugoslávie. Po pětiletém studiu na bohosloveckém učilišti v Sarajevu (1923–1928) se vrátil do Československa, kde se 3. března 1929 v Přerově oženil s Marií Procházkovou. Po uzavření sňatku byl nucen odjet zpět do Jugoslávie, neboť státní správou nebyla jeho studia prozatím uznána. Dne 9. června 1929 byl ve Sremských Karlovcích biskupským vikářem Irinejem vysvěcen na kněze a ustanoven zatímním farářem v Ogaru, okres Ruma. V této farnosti působil až do 31. května 1934, kdy ho biskup Gorazd vyzval k návratu domů. Po odchodu Františka Petra Kauera z Brna do Prahy byl pověřen dočasnou správou brněnské církevní obce, která si jej následně jednomyslně zvolila za svého kněze. V téměř pětisetčlenné obci sloužil až do září 1942.

Dva dny před rozpuštěním České pravoslavné eparchie byl nucen předat pracovníkům Gestapa klíče od chrámu sv. Václava na Špilberku. Dne 26. září 1942 byl společně s předsedou sboru starších Františkem Petržilkou předvolán na Gestapo a následně zatčen. Vyšetřován byl v brněnské věznici Pod kaštany, odkud ho 16. října 1942 odeslali na nucené práce do Říše (manželka, která zůstala zcela bez prostředků, byla nucena se přestěhovat ke svým rodičům). Přes Saarlautern a Saarbrücken se dostal do Mannheimu, kde až do jara 1945 pracoval jako pomocný dělník při obnově válečného průmyslu, opravách domů a odklízení trosek.

S blížícím se koncem války v Evropě byli nuceně nasazení z Mannheimu evakuováni. Po šestnáctidenním pochodu se otci Rosákovi podařilo u Norimberka uprchnout a pěšky se vydal do Brna, kam přišel týden před Rudou armádou. Po krátké rekonvalescenci v rodných Ivanovicích se na přelomu května a června 1945 oficiálně ujal obnovené duchovní správy pravoslavné církevní obce v Brně. Vůbec první bohoslužbu sloužil 27. května 1945. Vedle služby v církevní obci se začal jako odpovědný redaktor podílet na vydávání *Hlasu pravoslaví*. Navázal tak na redigování *Věstníku České pravoslavné eparchie*, jehož se na přání vladyky Gorazda ujal po smrti univerzitního profesora dr. Miroslava Prokopa Haškovce. Na konci roku 1948 byl jmenován protojerejem, od počátku 50. let zastával rovněž funkci okružního protopresbytera. Aktivně se také zapojoval do činnosti v orgánech lidové správy.

Po zřízení olomoucko-brněnské eparchie byl jako jeden z žáků a blízkých spolupracovníků vladyky Gorazda a dlouholetý brněnský kněz delegován za člena eparchiální rady. Když v září 1959 odešel biskup Kliment na trvalý odpočinek, byl K. J. Rosák jmenován správcem olomoucko-brněnské eparchie a také členem metropolitní rady. V říjnu 1971 odešel ze zdravotních důvodů do trvalého důchodu, v následujícím roce však byl na vlastní žádost opět reaktivován pro službu v brněnské církevní obci a od února 1973 se znovu ujal také správcovství eparchie. Sužován zdravotními obtížemi se však v červenci 1976 rozhodl definitivně odejít na odpočinek, který trávil ve Vyškově. Zemřel 15. února 1990 a podle svého přání byl v tichosti pohřben do rodinného hrobu v Ivanovicích na Hané. Za službu v pravoslavné církvi byl vyznamenán církevním Řádem sv. Cyrila a Metoděje III. stupně.

Foto: APC Olomouc

propuštěna, násilně oholení duchovní a zbylí činovníci církevních obcí ale v obavách čekali, zda nebudou transportováni do koncentračních táborů. Konečný verdikt, jenž byl určen z nejvyšších nacistických míst, nakonec zněl: nucené pracovní nasazení v Říši. *Děkovali jsme Pánu Bohu, že to tak dopadlo*, komentoval vynesený ortel o. Axman, který byl jako první z olomouckých vězňů poslán do továrny v saském Plavně.[32]

Přestože historiografie zabývající se dějinami pravoslavné církve v době okupace doposud převážně uvádí, že všichni duchovní byli po rozpuštění církve posláni na nucené práce do Říše – o laicích se literatura prakticky nezmiňuje –, širším sběrem a hlubší heuristikou pramenů lze dojít k mnohem konkrétnějším závěrům, které vyvracejí tento po desetiletí opakovaný mýtus.[33] Jak již bylo nastíněno, větší část pravoslavných kněží byla skutečně uvězněna a poté nuceně nasazena, ale jen menší část z nich až do dubna či května 1945. Do této doby byli prokazatelně nasazeni jen Antonín Jiří Novák, Karel Jaroslav Rosák a Václav Zdražila. Ostatní kněží se, zejména ze zdravotních důvodů, vraceli domů již dříve.

Na nucené práce nebyl po propuštění z vězení odeslán ani jeden ze tří výpomocných duchovních (otcové Šedivý, Červín a Kráčmar), pracovnímu nasazení se s největší pravděpodobností vyhnul rovněž penzionovaný kněz Sáva F. Roubíček, který od jara 1940, kdy sám opustil zlínskou církevní obec, aktivně ve službách eparchie nepůsobil.[34] Navíc otcové Josef Neruda a Václav A. Šnoflák nejenže byli krátce po zatčení opět propuštěni, ale jejich jednání a postoje během Protektorátu je po válce přivedly až před tribunál Mimořádného lidového soudu a následně do vězení.

32 *Kronika pravoslavné církevní obce v Římicích*, 1942, s. 153.

33 Podobný nečernobílý pohled lze uplatnit i v případě dalších klíčových momentů válečných dějin pravoslavné církve, například při hodnocení průběhu jednání s arcibiskupem Serafimem ohledně jurisdikce či při pohledu na zcela odlišnou roli Sonnevenda, Petřka, Čikla, Gorazda a dalších při podpoře a ukrývání parašutistů. Ta mimo jiné vyplývala z rozdílného postavení a s tím spojené odpovědnosti aktérů.

34 *APC Olomouc*, f. Pravoslavná církev v době okupace – nezpracováno, dopis biskupa Gorazda adresovaný tajemníkovi eparchiální rady B. C. Lochmanovi z 1. dubna 1940.

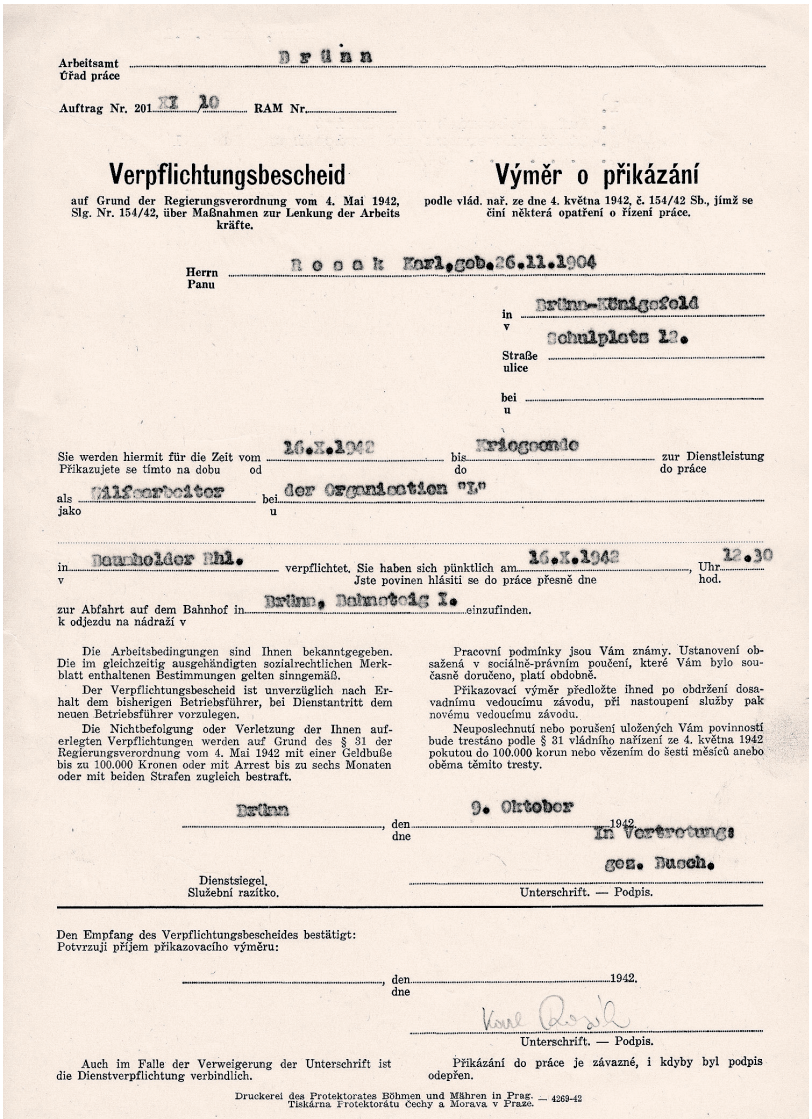

Arbeitsamt / Úřad práce: Brünn

Auftrag Nr. 201 II 10 RAM Nr.

Verpflichtungsbescheid / **Výměr o přikázání**

auf Grund der Regierungsverordnung vom 4. Mai 1942, Slg. Nr. 154/42, über Maßnahmen zur Lenkung der Arbeitskräfte. / podle vlád. nař. ze dne 4. května 1942, č. 154/42 Sb., jímž se činí některá opatření o řízení práce.

Herrn / Panu: Rosak Karl, geb. 26.11.1904

in / v: Brünn-Königsfeld

Straße / ulice: Schulplatz 12.

bei / u:

Sie werden hiermit für die Zeit vom / Přikazujete se tímto na dobu od 16.X.1942 bis / do Kriegsende zur Dienstleistung / do práce

als / jako Hilfsarbeiter bei / u der Organisation "L"

in / v Baumholder Phl. verpflichtet. Sie haben sich pünktlich am / Jste povinen hlásiti se do práce přesně dne 16.X.1942, Uhr / hod. 12.30

zur Abfahrt auf dem Bahnhof in / k odjezdu na nádraží v Brünn, Bahnsteig I. einzufinden.

Die Arbeitsbedingungen sind Ihnen bekanntgegeben. Die im gleichzeitig ausgehändigten sozialrechtlichen Merkblatt enthaltenen Bestimmungen gelten sinngemäß.

Der Verpflichtungsbescheid ist unverzüglich nach Erhalt dem bisherigen Betriebsführer, bei Dienstantritt dem neuen Betriebsführer vorzulegen.

Die Nichtbefolgung oder Verletzung der Ihnen auferlegten Verpflichtungen werden auf Grund des § 31 der Regierungsverordnung vom 4. Mai 1942 mit einer Geldbuße bis zu 100.000 Kronen oder mit Arrest bis zu sechs Monaten oder mit beiden Strafen zugleich bestraft.

Pracovní podmínky jsou Vám známy. Ustanovení obsažená v sociálně-právním poučení, které Vám bylo současně doručeno, platí obdobně.

Přikazovací výměr předložte ihned po obdržení dosavadnímu vedoucímu závodu, při nastoupení služby pak novému vedoucímu závodu.

Neuposlechnutí nebo porušení uložených Vám povinností bude trestáno podle § 31 vládního nařízení ze 4. května 1942 pokutou do 100.000 korun nebo vězením do šesti měsíců anebo oběma těmito tresty.

Brünn, den / dne 9. Oktober 1942

In Vertretung: gez. Busch.

Dienstsiegel. / Služební razítko.

Unterschrift. — Podpis.

Den Empfang des Verpflichtungsbescheides bestätigt: / Potvrzuji příjem přikazovacího výměru:

....., den / dne .....1942.

Karl Rosak

Unterschrift. — Podpis.

Auch im Falle der Verweigerung der Unterschrift ist die Dienstverpflichtung verbindlich. / Přikázání do práce je závazné, i kdyby byl podpis odepřen.

Druckerei des Protektorates Böhmen und Mähren in Prag. — 4269-42
Tiskárna Protektorátu Čechy a Morava v Praze.

Přikazovací výměr na nucené práce pro otce Rosáka *Foto: Archiv města Brna*

Na druhou stranu je v této souvislosti zcela opomíjena perzekuce funkcionářů církevních obcí, z nichž třebíčský pokladník Jan Novotný[35] zemřel 26. listopadu 1942 přímo v brněnském vězení a střemeníčský kostelník Josef Mlčoch[36] v důsledku nuceného nasazení nešťastně zahynul. Přitom laická složka měla ve struktuře pravoslavné církve od počátku nezastupitelnou roli.[37]

35 Více o Janu Novotném viz *SOkA Třebíč*, f. Okresní soud Třebíč, sign. D 774/42, dědický spis Jana Novotného. Tamtéž, f. Okresní školní výbor Třebíč, k. 75, inv. č. 200, oběti z doby okupace z řad učitelů.

36 Viz NOVÁK, Jiří: Září 1942. *Hlas pravoslaví*, 1945, č. 3–4, s. 24–25.

37 Srov. *NA*, f. MŠ 1918–1949, k. 3911, sign. 47 VII, text Ústavy České pravoslavné eparchie z roku 1929.

JOSEF MLČOCH

(22. srpna 1901 – listopad 1942)

Narodil se jako jedno z pěti dětí Jana a Adolfíny Mlčochových ve Střemeníčku. Po získání základního vzdělání se vyučil zednickému řemeslu. Živil se jako příležitostný zedník na Litovelsku a Olomoucku. S manželkou Marií vychovávali čtyři děti: Josefa, Věru, Marii a Františka. Když byl Josef Mlčoch jako kostelník chrámu sv. Václava ve Střemeníčku 26. září 1942 zatčen, bylo nejstaršímu Josefovi 11 let a nejmladšímu Františkovi 2 roky. Na olomouckém „garňáku" byl vězněn do 13. října 1942, kdy ho společně s o. Otakarem Rostislavem Hoffmannem přikázali na nucené práce. Po příjezdu do Berlína byl přidělen do továrny Siemens. V listopadu 1942 dostal od manželky oznámení, že jí zemřela matka. Josef Mlčoch měl se svou tchyní blízký vztah, a proto se všemožně snažil získat povolení k účasti na jejím pohřbu. To se mu nakonec podařilo. Když přijížděl do Olomouce, pokusil se vyskočit z jedoucího vlaku, protože potřeboval za každou cenu stihnout přípoj do Litovle. Žel narazil do betonového sloupu vedle kolejí. Ve vážném stavu byl převezen do olomoucké nemocnice, kde zemřel. Jeho pohřbu na bouzovském hřbitově se zúčastnila jen nejbližší rodina, ostatní se báli přijít. Ovdovělá manželka Marie, postavená před nutnost uživit sebe a čtyři děti, získávala pro rodinu jídlo posluhou u hospodářů a péče o mladší děti a domácnost tak zůstávala na jedenáctiletém Josefovi a devítileté Věře.

Foto: archiv rodiny Mlčochových

Duchovní Otakar Rostislav Hoffmann (vlevo) a Antonín Jiří Novák před chudobínským chrámem Foto: archiv pravoslavné církevní obce Chudobín

Ani v době nuceného pracovního nasazení nezapomínali někteří pravoslavní duchovní na své pastýřské povolání, neboť žádný zákaz z nich nemohl sejmout jejich kněžství. Farář Václav Zdražila pomohl řadě českých dělníků získat od německých lékařů nemocenskou propustku, aby se přechodně mohli vyhnout úmorné manuální práci. V několika případech se mu dokonce podařilo, že byli natrvalo posláni domů jako práce neschopní.[38] Tuto jeho pomoc bližním ještě umocňuje fakt, že sám se do Vilémova, kde na něho celých dvaatřicet měsíců čekala žena a čtyři děti, vrátil s podlomeným zdravím až 11. června 1945. Otec Novák, navštěvující v Schönebecku a v Mühlhausenu katolické i evangelické bohoslužby, zase v Říši organizoval dodávky potravinových lístků pro nuceně nasazené ukrajinské dělnice.[39]

Odlišný způsob pastorace až do května roku 1945 v sárském Saarlauternu a zvláště pak v Saarbrückenu a v Mannheimu praktikoval Karel Jaroslav Rosák.[40] Když se na podzim 1943 při odklízení trosek a obnově válečného průmyslu v Mannheimu setkával se skupinou ruských a ukrajinských děvčat, začal je uprostřed zkázy a smrti učit Otčenáš, pravoslavné modlitby, vyznání víry, vysvětlil jim, co je to Starý a Nový zákon: *Nikdy nezapomenu na ty krásné chvíle, na něž jsem čekal každého dne s netrpělivostí, co jim nového řeknu a na co se mě budou ptát. Když jsme se po skončené práci rozcházeli, bylo mně čehosi líto, že to už končí. Zvykl jsem si na ně a oni na mě. Cítili jsme, že patříme k sobě, že nás spojuje nějaké bližší pouto než jen družnost ve společném osudu vyhnanců.*[41]

Krátký odpočinek od tvrdé dřiny a ponižování přinášela nuceně nasazeným dovolená. Otec Novák se během ní v roce 1943 dokonce mohl v Praze zúčastnit tajných pravoslavných bohoslužeb: *Když jsem projížděl Prahou na dovolenou 1943, byl jsem na tajné sv. liturgii, sloužené u Šemberů o. Kolomackým.*[42]

TAJNÉ BOHOSLUŽBY A POMOC BRATŘÍ

Přestože po rozpuštění církve bylo duchovním bývalé České pravoslavné eparchie konání pravoslavných bohoslužeb striktně zakázáno, našlo se několik kněží, kteří tento zákaz i přes hrozbu přísného trestu nedodržovali. Otec Kráčmar po propuštění konal v domácí kapli bohoslužby pro svoji rodinu. Bohumír Axman se po návratu z nucených prací v dubnu 1943 v Řimicích opakovaně setkával k pobožnostem s kruhem svých nejbližších a věrných pravoslavné myšlence. *Shromažďovali se členové rodiny, rodiče, příbuzní a sestra Studená, která tehdy bydlela v Řimicích. Zvláště to bývalo dojemné a pěkné o svátcích, kdy nás bývalo více.* […] *A při tom jsme vytrvali až do osvobození a Bůh nás chránil.*[43] Dokonce i o. Josef Neruda, po válce uvězněný a odsouzený za kolaboraci, měl od Vánoc 1942 až do osvobození konat ve svém domě v Dolních Kounicích tajné bohoslužby, na které zval vybrané a spolehlivé pravoslavné rodiny.

Asi nejvíce však učinili pro udržení kontinuity sloužení pravoslavných bohoslužeb[44] na českém území o. Vsevolod Kolomacký a manželé Josef a Melanie Šemberovi. Právě v jejich pražském bytě v Terronské ulici č. 33 byly v letech 1943–1945 slouženy pravoslavné bohoslužby včetně zpovědi a přijímání, večerní pobožnosti a molebeny (modlitby).[45] Mezi pravidelné účastníky patřili např. poválečný předseda praž-

38 ZDRAŽILA, Václav: Jak jsme to dělali. (Vzpomínky českého pravoslavného kněze z vyhnanství.) *Český pravoslavný kalendář, 1948*. Eparchiální rada pravoslavné církve, Praha 1947, s. 109–111.

39 Ruské a ukrajinské zajatce podporoval rovněž o. Bohumír Axman. *Archiv pražské diecéze CČSH* (dále jen APD CČSH), f. Sbírka orální historie, zvukový záznam rozhovoru s Pavlem Alešem (Axmanem) ze 4. února 2013.

40 ROSÁK, Jaroslav K.: Christos voskrese! (Vzpomínka pravoslavného kněze z vyhnanství.) *Hlas pravoslaví*, 1946, č. 3, s. 54.

41 ROSÁK, Jaroslav K.: Setkání mezi troskami (Vzpomínky českého pravoslavného kněze z vyhnanství). *Český pravoslavný kalendář, 1948*, s. 106–107.

42 NOVÁK, Antonín Jiří: *Cesta na Golgotu. Z okupačního deníku kněze*, s. 89.

43 *Kronika pravoslavné církevní obce v Řimicích*, 1943, s. 154. Srov. *APD CČSH*, f. Sbírka orální historie, zvukový záznam rozhovoru s Pavlem Alešem (Axmanem) ze 4. února 2013.

44 Rozuměj duchovními rozpuštěné České pravoslavné eparchie, neboť na našem území nepřetržitě působily také jiné odnože pravoslavné církve, na které se nařízení zastupujícího říšského protektora nevztahovalo. Ty však neměly potřebné státní schválení. Takto mohlo v Brně například působit Bratrstvo Sergeje Radoněžského.

45 B. X.: Jak žijeme – Bratr Josef Šembera šedesátníkem. *Hlas pravoslaví*, 1948, č. 3, s. 50.

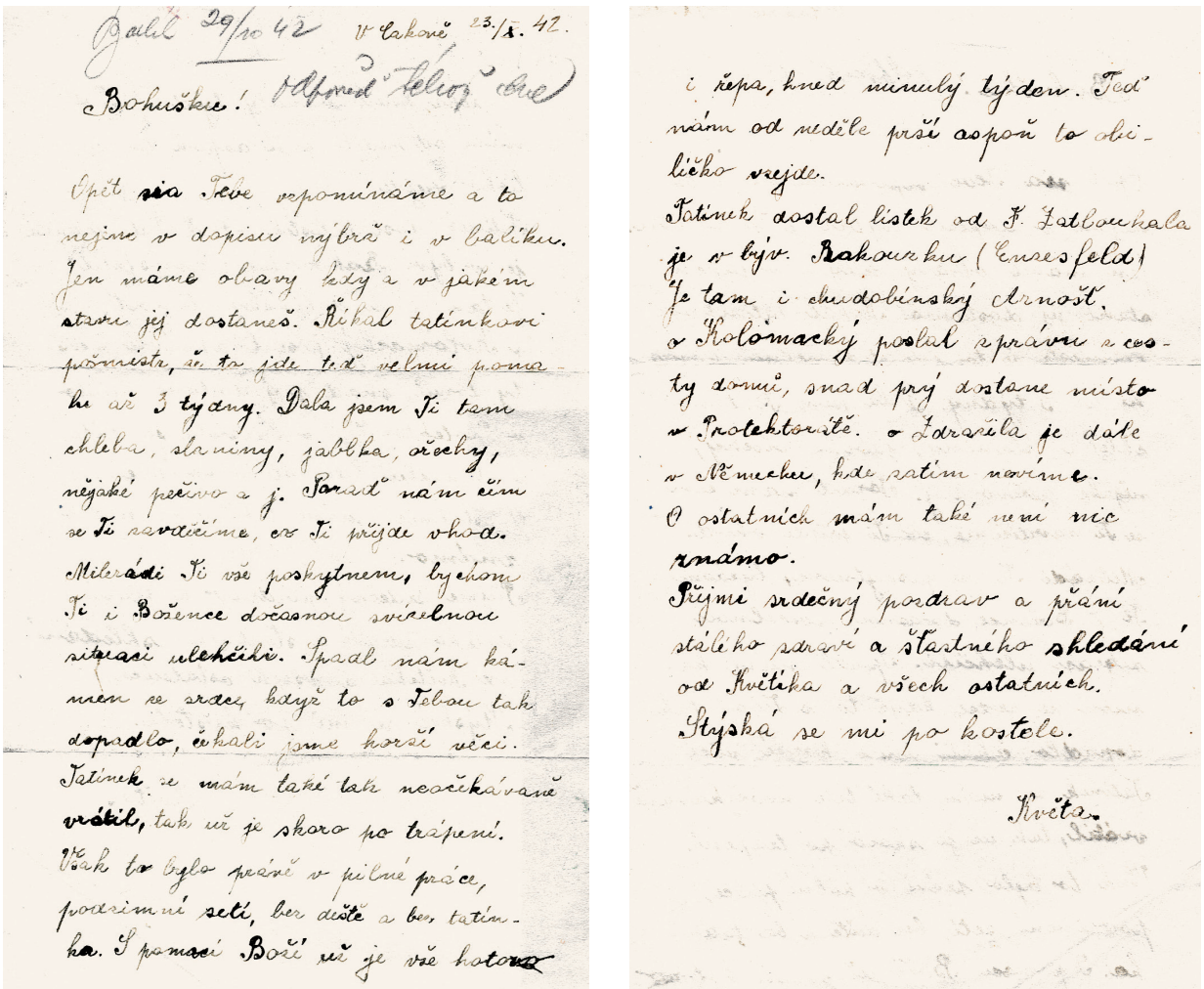

Jeden z dopisů, které přátelé psali otci Axmanovi (Alešovi) do Plavna

Foto: archiv Pavla Aleše

ské církevní obce Ing. František Lev s manželkou, Boris Čerkes[46] či Cecílie Durdilová.[47] Pravoslavní věřící se tehdy symbolicky vrátili jako první křesťané do katakomb a mnozí z nich ještě řadu let vzpomínali na prostou velebnost těchto církevních setkání. *Začali jsme se scházet a debatovali jsme o tom, jak to zařídit, abychom nebyli úplně bez bohoslužeb. Otec protojerej Kolomacký věděl si ihned rady. V krátké době si přinesl chudičké bohoslužebné roucho, já jsem opatřil obětní svíčky a otec protojerej Kolomacký začal u nás sloužit v sobotu večerní bohoslužbu v přítomnosti malého kroužku bratří a sester. Když sestra Cipka Lvová opatřila od firmy Bratři Kavalírové ze Sázavy skleněný kalich a otec Kolomacký vymaloval ikony, začala se sloužit u nás v neděli dopoledne svatá liturgie. To nás již chodilo více a i zpěv byl za větší účasti bratří a sester. Bylo to před Vánocemi roku 1942* (sic). *Od té doby konali jsme bohoslužby aneb večerní pobožnosti dosti často a to až do dubna 1945. Při bohoslužbách o Vánocích, před Velikonocemi vykonali jsme všichni svatou zpověď a přijali tělo a krev Kristovu. Druhé bohoslužebné roucho bylo ušito z látky, kterou daroval bratr Čerkes. To bylo již krásnější. Obě roucha se používala i při prvních bohoslužbách v chrámu.*[48]

46 K neblahé Čerkesově roli v dalším směřování pravoslavné církve viz např. FEJSAKOVÁ, Tatiana: *Vliv SSSR na církevní situaci v poválečném Československu (1945–1948)*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno 2010.

47 *NA*, f. ÚV SPB, členská přihláška Vsevoloda Kolomackého.

48 *APC Olomouc*, f. Pravoslavná církev v době okupace – nezpracováno, zpráva pražského chrámového starosty Josefa Šembery z 27. září 1945.

JAN NOVOTNÝ
(11. května 1876 – 26. listopadu 1942)
Narodil se ve Vladislavi nedaleko Třebíče. Po dokončení studií se věnoval učitelskému povolání. Naposledy působil jako řídící učitel na obecné škole v Ptáčově, kde shodou okolností vyrůstal a chodil do školy Jan Kubiš. S manželkou Kristinou vychovali sedm dětí: Břetislava (*1900), Aloise (*1902), Jarmilu (*1905), Zdeňka (*1907), Ladislava (*1911), Oldřicha (*1918) a Marii (*1918). Jako zakládající člen a dlouholetý činovník pravoslavné církevní obce v Třebíči se podílel na stavbě místního chrámu sv. Václava a Ludmily. Když byl jako pokladník třebíčského sboru starších (funkci vykonával od roku 1936) a stavebního odboru 26. září 1942 společně s farářem Josefem Leixnerem zatčen, Gestapo u něj objevilo ilegální letáky, za což byl tvrdě ztýrán. Do 13. listopadu 1942 byl vězněn v Jihlavě, odkud byl převezen do brněnské věznice Pod Kaštany. Zde po cévní mozkové příhodě 26. listopadu 1942 v šestašedesáti letech zemřel.

Od června 1942 do září 1943 byl v Kounicových kolejích a Vratislavi vězněn rovněž jeho syn Alois, poštovní tajemník v Jihlavě. Jan Novotný byl za svoji protinacistickou činnost vyznamenán in memoriam Československým válečným křížem 1939. Jeho jméno připomíná pamětní deska v třebíčském pravoslavném chrámu.

Foto: Kronika J. Leixnera

Jak již bylo nastíněno, v souvislosti s nařízením zastupujícího říšského protektora Kurta Daluegeho uveřejněným 27. září 1942 nesměla Česká pravoslavná eparchie vyvíjet žádnou další činnost bohoslužebnou, svátostnou ani administrativní. Pro její nadřízené úřady byl současně vydán zákaz jakékoliv aktivity ve prospěch rozpuštěné církve. Duchovním i eparchiálnímu úřednictvu byl od října 1942 pozastaven plat, církvi byly zabaveny matriční knihy, které převzal Zemský archiv v Praze. Věřící nesměli udávat pravoslavné vyznání ve svých úředních dokladech. Po násilném ukončení činnosti České pravoslavné eparchie v Protektorátu Čechy a Morava byly navíc zemské úřady Ministerstvem školství a národní osvěty pověřeny, aby o této skutečnosti informovaly vedení všech státem uznaných církví a zároveň je upozornily na možnost hromadných přestupů pravoslavných věřících do těchto církví.[49] Obavy ministerstva nebyly liché, neboť část pravoslavných věřících toužila nadále praktikovat svoji víru a účastnit se bohoslužeb. Zároveň byla postavena před palčivý problém, jak postupovat v případě svatých tajin (svátostí) a dalších obřadů, zejména při pohřbech svých blízkých.

K přístupu duchovních římskokatolické církve, Církve československé (husitské),[50] Českobratrské církve evangelické, případně i jiných církví k této otázce se nám dochoval jen omezený počet pramenů, který se vztahuje zejména k pomoci ze strany CČS(H). Právě její duchovní se většinou v místech, kde do rozpuštění působila i pravoslavná církevní správa, snažili v rámci svých možností poskytovat veškerou pastýřskou péči pravoslavným věřícím bez uplatnění nároku na jejich přestup do CČS(H). V archivu Olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v českých zemích byl ještě na počátku sedmdesátých let uložen konvolut dokumentů popisujících bratrskou pomoc ze strany duchovních CČS(H) v Chudobíně, Olomouci-Hodolanech, Praze I na Starém Městě, Brně či Třebíči.[51] Víme například, že i přes zákaz protektorátních úřadů olomoucký farář CČS(H) Augustin Jüngling opakovaně doprovázel pravoslavné věřící na jejich poslední cestě.[52] Obdobně máme prameny doloženo, že třebíčský československý farář Jan Mazaný sloužil zádušní mši za umučeného pokladníka pravoslavné církevní obce Jana Novotného.[53] Po zatčení o. Leixnera konaly v Třebíči, Opatově a okolí pohřby příslušníků rozpuštěné České

Obětavý duchovní CČS(H) Alois Volkman
Foto: APD CČSH

49 *NA*, f. MŠ 1918–1949, k. 3911, sign. 47 VII, oznámení MŠO zemským úřadům z 1. října 1942. Srov. *APD CČSH*, f. Oběžníky diecézní rady, oběžník č. 39 z 28. září 1942.

50 Od 22. dubna 1940 musela církev používat označení „církev českomoravská“. K potřebnému ústavnímu schválení nového názvu však nikdy nedošlo, přesto musel být používán až do května 1945.

51 SOUKUPOVÁ, Drahomíra: Vztah Československé církve k pravoslaví v prvním padesátiletí jejího života II. *Hlas pravoslaví*, 1970, č. 6–7, s. 142–150.

52 *ABS*, f. Odbor politického zpravodajství MV, k. 658, sv. 13471, s. 241. Farář Augustin Jüngling byl pro tuto pomoc zatčen, ale vzápětí ho propustili.

53 *SOkA Třebíč*, f. Okresní soud Třebíč, sign. D 774/42, dědický spis Jana Novotného.

SLOVNÍČEK POJMŮ

eparchiální archijerej – kanonický a zákonný správce eparchie

eparchiální rada – sbor duchovních (1/3) a laiků (2/3), kteří v čele s vladykou spravují celou eparchii

eparchiální shromáždění – shromáždění zástupců duchovenstva a zástupců všech církevních obcí celé eparchie

eparchie – samosprávná jednotka pravoslavné církve, v jejímž čele stojí eparchiální archijerej, tvoří ji církevní obce (parochie) a monastýry

okružní protopresbyter – první kněz, který dohlíží na duchovní a na církevní obce v určitém okruhu (protopresbyterátu) a podává o tom zprávy eparchiální radě

parochiální (farní) shromáždění – shromáždění plnoletých členů církevní obce, do jehož pravomoci patří například volba sboru starších a duchovního správce

presbyter – kněz

protojerej – kněžský titul v pravoslavné církvi

sbor starších – výkonný orgán církevní obce, zajišťující její správu (vyjma duchovních záležitostí, které přináleží kněžím), v čele stojí volený předseda

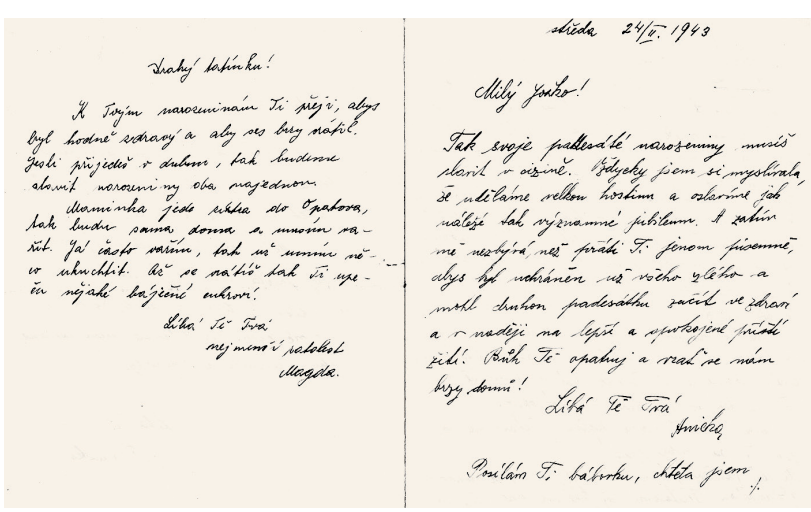

Drahý tatínku!

K Tvým narozeninám Ti přeji, abys byl hodně zdravý a aby se Ti hezky psalo. Jestli přijedeš v druhém, tak budeme slavit narozeniny oba najednou. Maminka jede zítra do Opatova, tak budu sama doma a musím na-vařit. Já často vařím, tak se nemusíš ve-vůbec ukuchtit. Když se natěšíš tak Ti upe-ču nějaké hajíčení cukroví.

Líbá Tě Tvá
nejmenší rabolbol
Magda.

Otrida 24/IV. 1943

Milý Jeníčku!

Tak svoje padesáté narozeniny musíš slavit v cizině. Vždycky jsem si myslívala, že uděláme velkou hostinu a oslavíme jak máloco tak významné jubileum. A zahnán mě nadýrá než přátelé Ti jenom písemně, abys byl uchráněn ve všeho zlého a mohl druhou padesátku zavítat ve zdraví a v naději na lepší a spokojenější příští žití. Bůh Tě opatruj a vrať se nám brzy domů!

Líbá Tě Tvá
Anička

Posílám Ti bábovku, chtěla jsem ...

Shora: Arcibiskup Jelevferij v Kounicových kolejích v Brně v roce 1946, Jaroslav Deutsch (Čech), brněnští pravoslavní věřící s otcem Rosákem (sedmý zleva) v roce 1937 (desátý zleva František Petržilka a vedle něj popravený J. Sonnevend) a rodinná blahopřání otci Leixnerovi
Foto: archiv J. Fejsaka, archiv pravoslavné církevní obce Třebíč a Kronika J. Leixnera

pravoslavné eparchie také českobratrský evangelický farář František Ženatý a o. Alexej Vaněk, působící v Brně pod jurisdikcí Ruské pravoslavné církve.

Nejvýraznější stopu bratrské spolupráce a pomoci však zanechal chudobínský farář CČS(H) Alois Volkman. *Opuštěných pravoslavných věřících se ujala místní náboženská obec církve čsl. a její farář Alois Volkman obětavě a nezištně posloužil každému, kým byl k službě požádán. Pravoslavní tuto bratrskou službu vděčně přijímali. Velmi těžce však nesli, že někteří občané katolického vyznání projevovali nad utrpením pravoslavných svoji radost.*[54] Ze vzpomínek pamětníků vyplývá, že farář Volkman pomáhal pravoslavným rodinám i v okolních obcích. Nelitoval času a církevní obřady zajížděl konat až do Vilémova.[55] Však mu také za ochotu, s níž se v nepřítomnosti otce Hoffmanna staral o pravoslavné věřící, přišla hned 13. května 1945 poděkovat deputace pravoslavných funkcionářů v čele s navrátivším se knězem. Alois Volkman při té příležitosti zapůjčil obnovující se pravoslavné církevní obci skleněný kalich a svíce, aby mohla být v neděli 20. května 1945 sloužena sv. liturgie.[56]

Za tuto bratrskou pomoc, která nebyla bez rizika, poděkoval v únoru 1947 při příležitosti slavnostního uvedení do biskupské služby tajemník eparchiální rady Antonín Jiří Novák čerstvě ordinovanému olomouckému biskupovi CČS(H) dr. Bohumíru Cigánkovi.[57]

Odlišný přístup zaujali například věřící ve Štěpánově. Pravoslavné rodiny se zde po rozpuštění církve neúčastnily svátostného života v jiných denominacích, vyčkaly až do osvobození, a když se opět podařilo otevřít zdejší chrám, připravily na 31. května 1945 společný křest osmnácti dětí. V krátkém sledu se v průběhu července a srpna 1945 ve Štěpánově rovněž konaly čtyři manželské obřady.[58]

Jeden z pohřbů konaných otcem Alexejem Vaňkem *Foto: Kronika J. Leixnera*

ZÁVĚR

Historiografie mapující dění v pravoslavné církvi během nacistické okupace se doposud zabývala zejména událostmi spojenými s realizací vojenské operace Anthropoid, v jejímž důsledku poslal stanný soud na smrt biskupa Gorazda, faráře Aloise Václava Čikla, kaplana Vladimíra Petřka a předsedu sboru starších pražské pravoslavné církevní obce Jana Sonnevenda. Kruté nacistické mstě neušly ani rodiny nejbližších podporovatelů „pražských parašutistů", mezi kterými byla rovněž řada pravoslavných věřících. Stranou zájmu však doposud zůstával osud pravoslavných církevních obcí na Moravě, které tvořily základ České pravoslavné eparchie.[59] Téměř zcela opomíjen, a to i v prostředí pravoslavné církve, byl a stále je dopad „pražských událostí" na laické činovníky moravských církevních obcí. Přitom, jak jsem již zmínil, měla laická složka ve struktuře a zřízení „Gorazdovy" církve nezastupitelnou roli a laičtí činovníci se podíleli nejen na chodu a řízení církevních obcí, ale byli od počátku zastoupeni v eparchiálním shromáždění i eparchiální radě. Nechť je tedy tento text jedním ze splacených dluhů těmto „drobným" lidem. Neboť jak pravil apoštol Pavel: *Jako je v jednom těle mnoho údů a nemají všechny stejný úkol, tak i my, ač je nás mnoho, jsme jedno tělo v Kristu a jeden druhému sloužíme jako jednotlivé údy.* (Ř 12,4–5)

Studie je jedním z příspěvků do připravované monografie (vydána by měla být v roce 2015) věnované pravoslavné církvi v letech 1938–1945.

54 *SOkA Olomouc*, Obecní kronika Chudobín, 1941–1944, s. 107.
55 *AA*, rozhovor autora s Jiřinou Šperlichovou z 13. 2. 2014.
56 *Kronika pravoslavné církevní obce v Chudobíně*, 1945, s. 96.
57 Kolem nás – Moravský biskup CČS uveden v úřad. *Hlas pravoslaví*, 1947, č. 3, s. 41–42.
58 Jak žijeme – Štěpánov u Olomouce. *Hlas pravoslaví*, 1945, č. 1–2, s. 16.
59 V Čechách v době Protektorátu existovaly pouze dvě státem schválené pravoslavné církevní obce – Tábor a Praha.